

ПРИЧИНИ СУБСТАНТИВНОЇ АМОРФІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

У статті здійснюється спроба встановити загальні та часткові причини субстантивних аморфізаційних змін в українській та англійській мовах, визначити співвідношення між причинами аморфізації в цих мовах. Субстантивна система досліджується в термінах лінгвістичної типології. У статті встановлюється типологічна кваліфікація незмінюваних іменників сучасної української мови. Власне українські та іношомовні іменники проаналізовано щодо відповідності узагальненим моделям називного відмінка сучасної української мови. Субстантивна система англійської мови досліджується в діахронічному аспекті.

Ключові слова: аморфізм, субстантивна аморфізація, незмінювані іменники, іношомовні іменники, потенційно змінювані іменники.

Дослідження характеру та причин аморфізаційних змін у системі іменника української та англійської мов здійснювалося у межах праць із теоретичної граматики та історико-типологічних розвідках В.Д. Аракіна, М.Я. Блоха, І.Р. Вихованця, У. Гарберта, Р. Гогга, О.А. Дубової, А.П. Загнітка, Б.О. Ільша, В.М. Русанівського, М. Тауненда та ін. Незмінюваність деяких іменників у синтетичній українській, утрата або редукція субстантивного відмінкового формотворення в англійській мові є виявами аморфізму, який являє собою типологічну властивість (тип у мові), що виявляється за відсутності формотворення [Ахманова 2004: 530-531; Дубова 2002: 131; Журина 1998: 511; Шарафутдінова 2009: 53-54]. Процес, за якого мова набуває ознак аморфізму, називається аморфізацією. Зокрема, під субстантивною аморфізацією розуміємо процес, за якого спостерігається відсутність або відбувається втрата формотворення окремими номінативними одиницями іменникової системи.

Аморфізація є процесом, притаманним українській та англійській мовам. Головною відмінністю в аморфізації української мови є те, що для української мови цей процес є відносно новим, і в субстантивній системі відбувається аморфізація номінативних одиниць сучасної української мови. Натомість в англійській мові аморфізація відбулася набагато раніше та має сталі результати. У зв'язку з тим, що аморфізація є новою типологічною властивістю субстантивної системи української мови, актуальним стає питання про типологічні зміни в синтетичних мовах. **Актуальність** дослідження субстантивної аморфізації зумовлена необхідністю визначення співвідношення причин аморфізаційних змін у мові, в межах якої спостерігаємо повний процес аморфізації (англійській), та мові, де аморфізація є новим процесом, не має усталених результатів та охоплює не всю субстантивну систему, а невеликі групи іменників (українській). Згідно з актуальністю визначається **мета** дослідження, яка полягає в з'ясуванні причин субстантивних аморфізаційних змін в українській і англійській мовах. Досягнення цієї мети забезпечується виконанням таких **завдань**: встановити типологічну кваліфікацію незмінюваних іменників; дослідити специфіку аморфізації в українській і англійській мовах; з'ясувати, чи може вплинути наявність виявів субстантивного аморфізму на загальну типологічну характеристику синтетичних мов; дослідити еволюцію відмінкової системи англійської мови; з'ясувати співвідношення між причинами аморфізаційних змін української та англійської мов (виокремити загальні та специфічні причини).

В англійській мові аморфізація є процесом, результати якого закріплені в сучасній мові. Аморфізація в англійській мові відбувалася в усій системі іменника, процес аморфізації безпосередньо спостерігався у відмінковій системі. В індоєвропейській прамові, від якої виникли сучасні германські мови, у субстантивній системі налічувалося вісім відмінків [Мейє 1938: 92-93; Harbert 2007: 103]. Далі в іменниковій системі ранніх германських мов (зокрема, у готській, яку вважають мовою, найближчою за характеристиками до протогерманської (або германської) мови, від якої вже розвинулися східно-, західно- та північногерманські мови, та давньоверхньонімецькій) кількість відмінків зменшилася до п'яти або шести, у давній англійській – чотирьох [Harbert 2007: 103-104].

Для ідентифікації результатів субстантивної аморфізації в сучасній англійській мові важливим є визначення формальної структури категорії відмінка, оскільки обсяг типологічних змін залежить від того, на якій стадії аморфізації знаходиться система іменника сучасної англійської мови (чи відбулася редукція або повна втрата цієї категорії). Якщо розуміти відмінок як морфологічну категорію, то, як відмічає М.Я. Блох [Блох 1984: 64, 72], категорія відмінка сучасної англійської мови має двограммну структуру (номінатив – посесив). Аргументами на користь погляду про двочленну структуру категорії відмінка сучасної англійської мови є наявність опозитивних відношень між грамемами номінатива (матеріально немаркованою) та посесива (маркованою формативом 's) іменників переважно на позначення живих істот і актуальність посесива в сучасній англійській мові, зумовлена відсутністю присвійних прикметників. Аргументи проти погляду про двограммну структуру сучасної категорії відмінка полягають у тому, що форматив 's використовується не лише з іменниками, а й з одиницями синтаксичного рівня (словосполученнями, фразами тощо, наприклад: *that woman in red's handbag; the girl I met yesterday's scarf; Sam and Diana's house* та ін.) [Ильш 1971: 41-45; Carstairs-McCarthy 2002: 37]. Однак використання форматива 's з одиницями синтаксичного рівня не може

зумовити нівелювання його функції на морфологічному рівні (як форматива посесива). У зв'язку з наявністю опозитивних відношень між грамемами номінатива та посесива, актуальністю посесива в сучасній англійській мові, погоджуючись з М.Я. Блохом [Блох 1984: 64, 72], вважаємо, що сучасна англійська категорія відмінка має двограмемну структуру (номінатив – посесив). З огляду на двограмемну структуру морфологічної категорії відмінка в англійській мові дослідження субстантивної аморфізації виявляється в з'ясуванні причин редукції парадигми відмінкової словозміни.

Визначення причин редукції англійської категорії відмінка відбувається у межах історичних розвідок англійської мови (див. [Ильиш 1968; Смирницкий 1951; Harbert 2007; Hogg 2002; Horobin 2002; Townend 2006]). Однак у лінгвістичній літературі не знаходимо загального погляду на визначення причин, що зумовили редукцію субстантивної синтетичної відмінкової парадигми в англійській мові.

Гіпотетичні причини субстантивних аморфізаційних змін є позамовними та внутрішньомовними. Позамовні причини аморфізації в англійській мові зумовлені історичними подіями, які створили умови для встановлення міжмовних контактів. Історія англійської мови, як визначають дослідники [див. Ильиш 1968: 46-48, 165-170, 210-212; Hogg 2002: 134; Horobin 2002: 132; Townend 2006: 82], починається із завоювання західногерманськими племенами (переважно англами та саксонцями) великої території Британських островів у 5-6 ст. н. е. Місцева населення, яке складало кельтські племена (пикти, скотти та ін.), було витіснено на крайні острови. Через те, що германські племена займали панівну позицію на островах, асиміляції мов прийдешніх германців з мовами автохтонного населення не відбулося. Результатом мовних контактів між носіями західногерманських та кельтських діалектів виявилось запозичення германцями невеликої кількості слів (онімів та ін.). Наприкінці 9 ст. північногерманські (скандинавські) племена зайняли північний та східний регіони Англії. У результаті тісного контактування між соціально рівноправними носіями північногерманських діалектів та західногерманської староанглійської виникли адстратні явища, зумовлені суттєвими відмінностями в засобах формотворення споріднених мов. Явища адстрату виявилися в поступовому скороченні синтетичної відмінкової парадигми в мовах у північно-східному регіоні (регіоні контактування носіїв північногерманських діалектів та західногерманської староанглійської).

Наступною важливою для встановлення міжмовних контактів історичною подією є норманське завоювання (1066 р.) [Ильиш 1968: 167-170]. Нормани набули панівних позицій на території Британських островів, тому мова прийдешнього населення (норманський діалект давньофранцузької) мала великий вплив на мову місцевого населення (англійську). У результаті мова норманських завойовників стала суперстратом для англійської мови (див. [Ильиш 1968: 168-170; Hogg 2002: 134; Horobin 2002: 132; Townend 2006: 82]).

Як зазначають дослідники історії англійської мови (див. [Ильиш 1968: 211-214, 218; Harbert 2007: 108-109; Hogg: 16; Horobin 2002: 132; Townend 2006: 83]), внутрішньомовними причинами аморфізації іменникової системи в англійській мові стали фонетичні зміни (фіксація наголосу на першому складі кореня в германських мовах та редукція ненаголошених голосних).

Узагальнену картину причин аморфізації іменникової системи англійської мови можна уявити тільки зважаючи на те, що процес редукції синтетичної відмінкової словозміни в англійській мові став наслідком дії комплексу позамовних і внутрішньомовних чинників, що справедливо зауважував О.І. Смирницкий [Смирницкий 1951: 190-196]. Внутрішньомовні фонетичні причини аморфізації (фіксація наголосу на першому складі кореневої морфеми слова та редукція ненаголошених голосних) призвели до того, що флексії все менше диференціювалися. Зменшення диференціації флексій спричинило омонімію слів, яка врешті зумовила втрату менш стабільних граем категорії відмінка. Водночас результатом дії позамовних причин субстантивної аморфізації (тривалі контакти між носіями англійської та північногерманських діалектів, синтетичної англійської та аналітичної французької) стало виникнення адстратних і суперстратних явищ, що характеризувалися тенденцією до редукції відмінкової парадигми англійської мови (див. [Ильиш 1968; Смирницкий 1951; Horobin 2002; Townend 2006 та ін.]).

Отже, субстантивна аморфізація англійської мови, що виявилася в редукції формальної структури категорії відмінка до двочленної (номінатив – посесив), зумовлена дією комплексу внутрішньомовних (фонетичних) та позамовних (мовні контакти) причин.

На відміну від аморфізації англійської мови в українській мові вияви аморфізму є відносно новими. Процес аморфізації спостерігається на сучасному етапі розвитку української мови, не має сталих результатів, до того ж, не охоплює всієї системи іменника. Появу невідмінюваних іменників у синтетичній українській мові історично пов'язують з появою слів, запозичених з мов, у яких відсутня відмінкова словозміна. Однак іменники іншомовного походження можуть бути як змінюваними (наприклад: *армія, бамбук, комп'ютер, панорама*), так і незмінюваними (наприклад, *мадемуазель, кенгуру, тюр, боа*). Водночас власне-українські іменники можуть бути як змінюваними, так і незмінюваними (наприклад: *ДАІ, ТЕС, ВНЗ, МВС, сільно, міськвнво, компроти, Міносвіти, (Лідія) Петренко*). Отже, сам факт запозичення не вичерпно пояснює причини незмінюваності іменників сучасної української мови.

Перелік незмінюваних іменників сучасної української мови в лінгвістичній літературі визначений досить повно (див. [Безпояско 1993: 65-70, 89; Вихованець 2004: 111; Жовтобрюх 1965: 251-252; Загнітко 2011: 168-177; Український правопис 2008: 125, 128, 144] та ін.). Однак у лінгвістичній літературі відсутня однозначна типологічна характеристика незмінюваних іменників української мови. Невідмінювані іменники розглядають як вияв аналітизму [Загнітко 2011: 166-167; Украинская грамматика 1986: 150], аморфізму [Дубова 2002: 130-

131; Жовтобрюх 1965: 151-152; Сучасна українська мова 2001: 134] або типологічно не відокремлюють від синтетичних слів за умови визнання того, що незмінювані іменники утворюють парадигму, яка складається з омонімічних слів з нульовими флексіями [Безпояско 1993: 19, 89; Вихованець 2004: 110-111]. Якщо орієнтуватися на поняття таких типологічних властивостей, як синтетизм, аналітизм, аморфізм, то невідмінювані іменники не можуть бути кваліфіковані як вияви синтетизму або аналітизму. Незмінювані іменники характеризуються відсутністю формотворення, що свідчить про доцільність віднесення незмінюваних іменників до виявів саме аморфізму [Дубова 2002: 130-131], натомість вияви синтетизму та аналітизму характеризуються наявністю формотворення (див. [Дубова 2002: 9-21; Журиная 1998: 511] та ін.). Отже, незмінювані іменники є репрезентантом відносно нової для української мови типологічної риси – аморфізму, а тому поширення таких іменників зумовлює актуальність питання про вплив незмінюваних іменників на типологічні зміни в субстантивній системі синтетичних мов.

Оскільки іменник визнають одним з основних засобів номінації (див. [Тараненко 2004а: 418]), процес формотворення починається з ідентифікації мовцем певного слова за початковою формою, у якій номінативна функція одиниці виявляється в неускладненому вигляді. У субстантивній системі такою початковою формою є форма називного відмінка. Якщо іменник можна ідентифікувати за певною узагальненою моделлю називного відмінка, то такий іменник має змінюваний (або потенційно змінюваний) характер, якщо ні – одиниця характеризується відсутністю формотворення. Такою узагальненою моделлю відмінкових форм є формомодель (термін О.А. Дубової [Дубова 2002: 43]), оскільки являє собою одиницю-конструкт із "...структурно-семантичною (бінарною) організацією, що виявляє абстраговану репрезентацію лексичної основи й конкретизовану репрезентацію форматива" [Дубова 2002: 43]. Формомодель матеріалізується в такій формулі:

$$\left[\frac{\text{лексичне значення}}{\text{тип основи}} + \frac{\text{морфологічне значення}}{\text{форматив}} \right] \text{ [Дубова 2002: 43].}$$

Формомоделі називного відмінка однини іменників сучасної української мови схематично презентовані з урахуванням таких суттєвих для формомоделі ознак, як родова належність іменника та флексія іменника в називному відмінку однини. Формомоделі називного відмінка однини сучасної української мови репрезентовані в такому переліку:

$$\begin{aligned} & \left[(\text{субстантивна основа жін. р.}) + -a^{nom.s.} \right]^1; \left[(\text{субст. осн. чол. р.}) + -a^{nom.s.} \right]^2; \\ & \left[(\text{субст. осн. чол. р.}) + -(\text{нульове закінчення})^{nom.s.} \right]^3; \left[(\text{субст. осн. сер. р.}) + -o^{nom.s.} \right]^4; \\ & \left[(\text{субст. осн. чол. р. (назви осіб)}) + -o^{nom.s.} \right]^5; \left[(\text{субст. осн. сер. р.}) + -e^{nom.s.} \right]^6; \\ & \left[(\text{субст. осн. сер. р.}) + -a^{nom.s.} \right]^7; \left[(\text{субст. осн. жін. р.}) + -(\text{нульове закінчення})^{nom.s.} \right]^8. \end{aligned}$$

Відповідність іменника формомоделі називного відмінка визначається шляхом ідентифікації або встановлення аналогії формально-семантичної структури іменника з формально-семантичною структурою формомоделі називного відмінка. Якщо можна встановити аналогію іменника з формомоделлю називного відмінка, то це може спричинити ускладнення морфемної структури іменника, що виявляється в поділі структури іменника на консонантну основу та флексію [Дубова 2002: 130-135].

Формально-семантична структура окремої формомоделі виявляється у фонетичних, морфологічних та семантичних особливостях, які мають бути враховані в усіх іменниках цієї окремої формомоделі. Основа іменників в українській мові має консонантний характер, тому жодній формомоделі сучасної української мови не відповідають іменники з кінцевим звукосполученням голосних (*фейхоа, радіо, імпресаріо, ДАІ, Маріо, Нікарагуа* та ін.). Ускладнення (перерозподіл) морфемної структури іменників з кінцевим звукосполученням голосних не відбудеться. Єдиним способом набуття словозміни деякими іменниками з кінцевим звукосполученням голосних є використання інтервокального консонантного інтерфікса (наприклад: *мультимедіа* → *мультимеді[жа]*). Такі вияви спостерігаються в просторіччі (наприклад, *алоє* → *алой / ало[жа]*, *радіо* → *радіво, какао* → *какаво*).

Через невідповідність фонетичного оформлення кінцевого звука / звукосполучення (фіналі) не можна ідентифікувати за жодною формомоделлю називного відмінка сучасної української мови такі іменники: іншомовні іменники середнього роду з кінцевим голосним *-o*, якому передують м'які приголосні та *ж, ґ, п, ц, ч* (*банджо, депо* та ін.); іншомовні іменники середнього роду з кінцевим наголошеним *-e*, якщо йому не передують *ц, ч* (*драже, есе, желе, купе, портмоне, карате*); іншомовні іменники середнього роду з кінцевим ненаголошеним *-e*, якому передують не *л, р, ц, ч*; наприклад іншомовні іменники середнього роду з кінцевим наголошеним *-a*, якому передує твердий приголосний (*бакара, бра, па* та ін.); іншомовні іменники середнього роду з кінцевим приголосним (*валансьєн*); іншомовні іменники з кінцевим *-у* (*рагу, авеню, кенгуру, інтерв'ю; Малібу, Ванату* та ін.).

Через невідповідність родової належності не можна ідентифікувати за жодною формомоделлю називного відмінка сучасної української мови такі іменники: іменники жіночого роду з кінцевим *-o* (наприклад, *Ганна Петренко, Алла Гуцало, річка Арно, ГОЕЛПРО, ЮНЕСКО*); іншомовні іменники з кінцевим *-e* жіночого

(*цеце, валіде, бере, Рене*) або чоловічого (*шансоньє, камікадзе*) роду; іншомовні іменники середнього роду з кінцевим приголосним (*валансьєн*).

Через семантичну невідповідність не можна ідентифікувати за жодною формоделлю називного відмінка сучасної української мови такі іменники: іншомовні іменники чоловічого роду з кінцевим *-o*, що не позначають назви осіб (наприклад: *фламінго, торнадо, фламенко, НАТО*); іменники жіночого роду з кінцевим приголосним на позначення осіб жіночої статі (*мадам, мадемуазель, міс, місіс, Кармен, Рене*) *Зеллвегер, (Наталі) Портман, (Марія) Швець*).

Основною причиною незмінюваності іменників, поданих вище, є формальна та / або семантична невідповідність формоделлям називного відмінка сучасної української мови. Ті іменники, які не відповідають (або в яких не встановлюється аналогія) жодній формоделі називного відмінка сучасної української мови, можна умовно назвати абсолютно незмінюваними, оскільки причини аморфізації таких іменників виявляються в невідповідності механізмам української субстантивної словозміни. Окрім абсолютно незмінюваних іменників, у сучасній українській мові існує група невідмінюваних за нормами іменників з ознаками, аналогічними до ознак формоделей називного відмінка. До таких іменників належать:

- іншомовні іменники середнього роду з кінцевим *-o*, якому передують тверді приголосні, окрім *ж, п, ф, ц, ч, ш* (далі: укр. / с.р. / о; наприклад: *болеро, манго, сальто, бунгало*);
- іншомовні іменники середнього роду з кінцевим наголошеним *-e*, якому передують *ц, ч, та* ненаголошеним *-e*, якому передують *л, р, ц, ч* (далі: укр. / с.р. / е; наприклад: *варикоцеле, кураре*);
- іншомовні антропоніми з кінцевим *-o* на позначення осіб (далі: укр. / антр. / о; наприклад: *Гюго, Дідро, Пачіно*);
- деякі іншомовні іменники чоловічого роду з кінцевим твердим приголосним (далі: укр. / ч.р. / т; наприклад: *плей-оф, мейк-ап* (або *мейкан*), *пін-ап* (*нінан*));
- запозичені іменники з кінцевим *-i*, якому передують м'який або шиплячий звук (далі: укр. / і; наприклад: *бігуді, броколи, жалюзі, леді, папараці, поні, Луї, Наталі, Тбілісі, Чилі*);
- ініціальні звукові аббревіатури з кінцевим твердим приголосним (далі: укр. / ініц. звук. абр. / т; наприклад: *НАН, АЕС*);
- запозичені з російської мови антропоніми, що за походженням являють собою прикметники в формі родового відмінка однини (*Живаго, Дурново*) або множини (*Молодих, Седих, Черних*).

Іменники групи укр. / с.р. / о (*болеро, манго, сальто, бунгало*) характеризуються ознаками, аналогічними формо моделі

$$\left[(\text{субст. основа сер. р.}) + -o^{\text{ном.с.}} \right],$$

але переважно не відмінюються в літературній мові (виняток становлять іменники української мови *пальто, ситро*). Перспектива адаптування загальноживаних іншомовних іменників групи укр. / с.р. / о до граматичної системи української мови, що виявиться в ускладненні морфемної структури, членуванні на консонантну основу та флексію *-o* за формоделлю

$$\left[(\text{субст. основа сер. р.}) + -o^{\text{ном.с.}} \right],$$

є цілком імовірною. Такий процес спостерігається як у просторіччі, розмовному мовленні носіїв, які не дотримуються норми (наприклад: *метра, метра; бюро, бюра*), так і в літературній мові (*пальто, пальта; ситро, ситра*) (див. докладніше [Вихованець 2003; Мовна ситуація в Україні та дискусії навколо українського правопису 2002; Проект нової редакції українського правопису (1999) 2004]).

Іменники групи укр. / с.р. / е можуть ідентифікуватися за формо моделлю

$$\left[(\text{субст. осн. сер. р.}) + -e^{\text{ном.с.}} \right],$$

якщо кінцевому ненаголошеному голосному *-e* передують *л, р, ц, ч*. Однак запозичених іменників з такими характеристиками досить мало, вони переважно є термінами вузького вжитку (*варикоцеле, кантабіле, кураре, кюсле* та ін.), тому не набувають формотворення.

Деякі іменники групи укр. / і можуть встановлювати відношення аналогії з формо моделлю

$$\left[(\text{субст. основа}) + -i^{\text{ном.пл.}} \right] (\text{бігуді, жалюзі}).$$

За нормами сучасної української мови іменник *бігуді* є незмінюваним, але його план вираження та значення множинності, співвідносні з формально-семантичною структурою наявної в мові формоделі називного відмінка множини, дають змогу мовцям використовувати іменник *бігуді* як змінюваний у просторіччі (*бігудям, на бігудях, бігудь* тощо). Аналогічно використовують іменник *жалюзі* (*жалюзів, жалюзями* тощо). Водночас існують іншомовні іменники з кінцевим *-i*, що потенційно можуть також сприйматися як такі, що ідентифікуються за формоделлю

$\left[(\text{субстантивна основа}) + -i^{\text{ном.пл.}} \right]$ (*броколи* (італ.; жін. р.), *гризли* (англ.; чол. р.), *колібри* (франц.; чол. і жін. р.), *леді* (англ.; жін. р.); *папараці* (італ.; чол. р.), *поні* (англ.; чол. р.), *шасі* (франц.; сер. р.), *травесті* (франц.; сер. р.) та ін.).

Якщо іменники все ж встановлюють відношення аналогії з наявними в українській мові формоделлями називного відмінка, хоча й не відмінюються за нормами сучасної української мови, то такі іменники можна умовно назвати потенційно змінюваними. Потенційно змінювані іменники переважно належать до

загальноживаної лексики побутового спілкування та можуть мати змінюваний характер у просторіччі та розмовному мовленні.

Незмінюваність потенційно змінюваних іменників у групах укр. / с. р. / о, укр. / с. р. / е, укр. / і зумовлена не можливостями системи сучасної української мови, а такими екстралінгвальними чинниками, як негативна естетична оцінка відмінкових форм цих іменників, рівень освіченості, звичка й уподобання мовців, виховання, культура мовлення тощо [Дубова 2002: 134-135; Культура русской речи 1999: 12-25; Мовна ситуація в Україні та дискусії навколо українського правопису 2002: 6; Тараненко 2004б: 536-537].

Незмінюваність потенційно змінюваних іншомовних іменників групи укр. / ч. р. / t (аналогічних формо моделі

$[(\text{субст. основа чол. р.}) + - (\text{нульове закінчення})^{\text{nom.s.}}]$

може пояснюватися неологічним характером цих іменників (*плей-оф*, *пінан* (*пін-ан*) та ін.), комунікативною обмеженістю (вузькою сферою використання), незвичним (переважно нестійким, пор. *плей-оф* та *пінан* / *пін-ан*) планом вираження (нетипове написання через дефіс; рекомендації щодо написання разом (*плейоф*) див. [Витяг із протоколу № 3 2010]), асоціативними зв'язками з мовою-джерелом (*play-off*, *pin-up*, *take-up*). Водночас спостерігається набуття подібними іменниками словозмінного характеру в просторіччі (наприклад: *Малому плей-офу буту!*).

До потенційно змінюваних іменників сучасної української мови можна також віднести іменники групи укр. / ініц. звук. абр. / t. У визначенні родової належності ініціальної звукової абрєвіатури відбувається орієнтація не на рід головного слова в твірній базі, а на кінцевий звук складноскороченої назви (наприклад, *ЖЕК* (жін. р. за головним словом твірної бази *Житлово-експлуатаційна контора*) – *ЖЕК* (чол. р. за кінцевим звуком: *ЖЕКø*, *ЖЕКом* тощо) [Дубова 2002: 133; Загнітко 2011: 175]. Зміна родової належності іменника (набуття чоловічого роду) зумовлює морфемне ускладнення іменників групи укр. / ініц. звук. абр. / t через аналогію формо моделі

$[(\text{субст. осн. чол. роду}) + - (\text{нульове закінчення})^{\text{nom.s.}}]$.

Можливість зміни родової належності абрєвіатури свідчить про потенційну змінюваність загальноживаних ініціальних звукових абрєвіатур з кінцевим твердим приголосним, які за нормами є незмінюваними (*НАН*, *ТЕС* та ін.).

Отже, абсолютна (стала) незмінюваність іменників сучасної української мови зумовлена такими чинниками: 1) формальна та / або семантична невідповідність формо моделям називного відмінка сучасної української мови (*інтерв'ю*, *гримлі*, *мадам*, *бакара*, *фламінго*, *фейхоа*, *валансьєн*, *Рене*, *СТО*, *ВНЗ*, *Самоа*, *(Ганна) Петренко* тощо); 2) омонімічність кінцевої частини складноскороченого слова з формою іменника непрямого відмінка (група укр. / скл.-скор.: *завскладу*, *комроти*, *півсклянки*); 3) збереження традиції незмінюваності запозичених антропонімів мови-джерела або мови-посередника запозичення (*Гюго*, *Дідро*, *Пачіно*, *Седих*). Незмінюваність потенційно змінюваних іменників зумовлена такими основними чинниками: 1) екстралінгвальними (негативна естетична оцінка відмінкових форм цих іменників, рівень освіченості, звичка й уподобання мовців, виховання, культура мовлення тощо); 2) неологічним характером одиниць, комунікативною обмеженістю, незвичним планом вираження, асоціативними зв'язками з мовою-джерелом (*плей-оф*, *пін-ан* та ін.). Активізація процесу адаптування незмінюваних іменників, що потенційно можуть набути змінюваного характеру (потенційно змінюваних іменників), до синтетичної граматичної системи української мови залежить не стільки від можливостей мови, скільки від екстралінгвальних чинників.

У результаті дослідження можна зазначити, що наявність субстантивних аморфізаційних змін у синтетичній українській мові не впливає на загальну характеристику мови. Субстантивні аморфізаційні зміни не обов'язково мають бути підпорядковані синтетичній українській мові, радше вказують на певну надлишкову роль флексії. Головною причиною невідмінюваності в синтетичній українській мові є формальна та / або семантична невідповідність формо моделям називного відмінка. Причини аморфізаційних змін англійської мови представлені комплексом позамовних (мовні контакти) та внутрішньомовних (фонетичних) чинників.

Відмінність причин аморфізаційних змін в англійській та українській мовах пояснюється, перш за все, специфікою історичного розвитку цих мов. В англійській мові аморфізація відбулася через історичні події, що зумовили міжмовні контакти. В історії розвитку української мови не відбулося подібних подій, тому процес аморфізації має специфічний характер у кожній із мов, і не можна виділити універсальні причини аморфізаційних змін англійської та української мов.

Перспективою досліджень є встановлення діапазону типологічних змін у морфологічній системі синтетичних української та російської мов та з'ясування ролі аморфізму в переході англійської мови від синтетизму до аналітизму.

Література

Ахманова 2004: Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов [Текст] / О. С. Ахманова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 576 с.

Безпояско 1993: Безпояско, О.К. Граматика української мови. Морфологія. [Текст] / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський – К. : Либідь, 1993. – 336 с.

- Блох 1983: Блох, М.Я. Теоретическая грамматика английского языка : Учебник. Для студентов филол. фак. ун-тов и фак. англ. яз. педвузов. [Текст] / М. Я. Блох. – М. : Высш. школа, 1983. – 383 с.
- Витяг із протоколу № 3 2010: Витяг із протоколу № 3 засідання погоджувальної комісії з проблемних питань українського слововживання, словотворення та написання слів Інституту української мови НАН України від 22.01.2009 р. [Текст] // Українська мова. – К. : Ін-т укр. мови НАН України, 2010. – № 1. – С. 148-150.
- Вихованець 2003: Вихованець, І.Р. Динамічні процеси в українському іменниковому відмінюванні [Текст] / І. Р. Вихованець // Українська мова. – 2003. – № 3-4. – С. 33-37.
- Вихованець 2004: Вихованець, І.Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика укр. Мови [Текст] / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська ; За ред. І. Р. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
- Дубова 2002: Дубова, О.А. Типологічна еволюція морфологічних систем української і російської мов : Монографія [Текст] / О. А. Дубова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 302 с.
- Жовтобрюх 1965: Жовтобрюх, М.А. Курс сучасної української літературної мови. Частина 1 [Текст] / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К. : Видання «Радянська школа», 1965. – 424 с.
- Журина 1998: Журина, М.А. Типологическая классификация языков [Текст] / М. А. Журина // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – [2-е изд.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 511-512.
- Загнітко 2011: Загнітко, А.П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
- Ильиш 1968: Ильиш, Б.А. История английского языка [Текст] / Б. А. Ильиш. – М. : Высшая школа, 1968. – 420 с.
- Культура русской речи 1999: Культура русской речи : Учебник для вузов [Текст] / С. И. Виноградов, Л. К. Граудина, Е. В. Карпинская, Т. Л. Козловская и др. ; Под ред. Л. К. Граудиной, Е. Н. Ширяева. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1999. – 560 с.
- Мейе 1938: Мейе, А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков [Текст] / А. Мейе ; пер. с франц. Д. Кудрявского. – М., Л. : Государственное социально-экономическое издательство, 1938. – 512 с.
- Мовна ситуація в Україні та дискусії навколо українського правопису 2002: Мовна ситуація в Україні та дискусії навколо українського правопису: Збірник матеріалів семінару Київського проекту Інституту Кеннана, 28 листопада 2002 р. / Інститут Кеннана, Київський проект / В. М. Русанівський (голова ред. кол.). – К., 2002. – 72 с.
- Проект нової редакції українського правопису (1999) 2004: Проект нової редакції українського правопису (1999): Анкета для опитування фахівців // Історія українського правопису XVI– XX ст. : Хрестоматія / НАН України ; Інститут української мови / В. В. Німчук (упоряд.), Н. В. Пуряєва (упоряд.). – К. : Наукова думка, 2004. – С. 561-570.
- Смирницкий 1951: Смирницкий, А.И. Взаимоотношение между редукцией гласных и историей грамматической системы имени в германских языках [Текст] / А. И. Смирницкий // Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. – М. : Изд-во АН СССР, 1951. – Т. X. Вып. 2. – С. 184-197.
- Тараненко 2004а: Тараненко, О.О. Номінація [Текст] / О. О. Тараненко // Українська мова: Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 417-419.
- Тараненко 2004б: Тараненко, О.О. Просторіччя [Текст] / О. О. Тараненко // Українська мова: Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 536-537.
- Украинская грамматика 1986: Украинская грамматика [Текст] / В. М. Русановский, М. А. Жовтобрюх, Е. Г. Городенская, А. А. Грищенко / Отв. ред. В. М. Русановский. – К. : Наукова думка, 1986. – 360 с.
- Український правопис 2008: Український правопис [Текст] / Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Інститут української мови НАН України. – [стереотип. вид.]. – К. : Наукова думка, 2008. – 288 с.
- Шарафутдинова 2009: Шарафутдинова, Н.С. Лингвистическая типология и языковые ареалы : учебное пособие [Текст] / Н. С. Шарафутдинова. – Ульяновск : УлГТУ, 2009. – 128 с.
- Carstairs-McCarthy 2002: Carstairs-McCarthy, Andrew. An Introduction to English Morphology [Text] / Andrew Carstairs-McCarthy. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2002. – 160 pp.
- Harbert 2007: Harbert, Wayne. The Germanic Languages / Wayne Harbert. – New York : Cambridge University Press, 2007. – 524 pp.
- Hogg 2002: Hogg, Richard. An Introduction to Old English / Richard Hogg. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2002. – 174 pp.
- Horobin 2002: Horobin, Simon. An Introduction to Middle English / Simon Horobin, Jeremy Smith. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2002. – 191 pp.
- Townend 2006: Townend, Matthew. Contacts and Conflicts: Latin, Norse, and French / Matthew Townend // The Oxford History of English. – edited by Lynda Mugglestone. – New York : Oxford University Press, 2006. – Pp. 61-86.

В статтє осуцествляється попытка определити общіє и частные причины субстантивных аморфизационных изменений в украинском и английском языках, определити соотношение причин

аморфизации в этих языках. Субстантивная система исследуется в терминах лингвистической типологии. В статье определяется типологическая квалификация неизменяемых существительных современного украинского языка. Собственно украинские и иноязычные существительные проанализированы на предмет соответствия обобщенным моделям именительного падежа современного украинского языка. Субстантивная система английского языка исследуется в диахроническом аспекте.

Ключевые слова: аморфизм, субстантивная аморфизация, неизменяемые существительные, иноязычные существительные, потенциально изменяемые существительные.

The article is aimed at the identification of general and specific Ukrainian and English substantive amorphization change causes and their interrelation. The substantive system is investigated in terms of linguistic typology. The article identifies the typological qualification of Modern Ukrainian indeclinable nouns. Native and loan nouns are analyzed according to their correspondence with some general nominative case models. The English substantive system is investigated diachronically.

Keywords: amorphism, substantive amorphisation, indeclinable nouns, loan nouns, potentially declinable nouns.

Надійшла до редакції 19 вересня 2012 року.